

יד
מהר"י

שערי יצחק

השיעור השבועי

מפי מרן הגאון
הרב יצחק רצאבי שליט"א
פוסק עדת תימן

נמסר במוצש"ק
תולדות
כסלו ה'תשפ"א ב'של"ב
בבית המדרש "פעולת צדיק"
בני ברק

לק"י

נושאי השיעור:

דברי הגר"ח מולאזין בביאור למשנה בפרקי אבות על ג' דברים העולם עומד על התורה ועל העבודה ועל גמ"ח.

עיקר לימוד התורה הוא הלכה למעשה.

ביאור תשובת הר"י מיגאש שהובאה ע"י מהרי"ץ זיע"א בשו"ת פעולת צדיק בעניין אדם הבקי בספרי קיצורי הלכות ותשובות הגאונים בספרי דינים, מבלי שלמד גמרא ואף אינו יודע לקרוא את הגמ' כדבעי, ומנגד דעת מהר"ל מפראג האומר ההיפך מדבריו. שקלא וטריא בדברי האחרונים הדנים במחלוקתם, וביאור מרן שליט"א כי אין מחלוקת ביניהם.

פסק הלכה מאת מרן שליט"א שיצא השבוע בעניין פתיחת קברי ילדי תימן הנעדרים, תשובת בעל יביע אומר והתייחסות לשיטת פסק ההלכה שלו בעניין זה, כמו בעניינים אחרים כגון בעניין ס"ת המנוקד ובעניין הרחקות מנדה, וחשיבות כוח ההוראה עם סברא.

המשך בעניין פירות הדר כגון לימון ותפוז וכדו' הגדלים על כל מים האם דינם כאתרוג, חיזוק דעת הגרשז"א המוכיח מרבינו הרמב"ם שכ' אתרוג "בלבד", תשובה לטענת הגר"ח קניבסקי בספרו דרך אמונה והתייחסות לראייתו, ודעת מהר"ח כסאר בשו"ת החיים והשלום בעניין זה.

כל הזכויות שמורות

יוצ"ל ע"י מוסדות יד מהרי"ץ בני ברק

טלפקס: 03-5358404. נייד: 050-4140741

דוא"ל: yad@maharitz.co.il

להאזנה לשיעור דרך הטלפון:

קול יהודי תימן – 072-33-23-642 שלוחה 6

מספר השיעור בדיסקים ובקו "קול יהודי תימן" – 570

לשמיעת השיעור במערכת קול הלשון – 03-6171031

השיעור מוקדש להצלחת הנדיב הנכבד ה"ה שגיא בן ר' דוד שיחי', אשר זכה השבוע לסייע מהונו לחלוקת ארגזי עופות לאברכים עמלי תורה ותלמידי חכמים.

המקום ברוך הוא ירצה נדבתו, ויברך מעשי ידיו, ומכל צרה ונזק יצילהו, וימלא כל משאלות ליבו וליבכם לטובה, אכ"ר.

בשם רחמן.

השיעור מוקדש להצלחת הנדיב הנכבד ה"ה שגי' בן ר' דוד שיחי', אשר זכה השבוע לסייע מהונו לחלוקת ארגזי עופות לאברכים עמלי תורה ותלמידי חכמים. זכות גדולה היא לו, שבטוב ליבו מסייע ומאכיל תלמידי חכמים, ובפרט בתקופה זו שישנו קושי כלכלי רב בפרט בקרב משפחות האברכים ובני התורה שיחיו. יישר כוחו, וירבו כמותו בישראל.

הקב"ה ירצה נדבתו, ויברך מעשי ידיו, ומכל צרה ונוק יצילהו, וימלא כל משאלות ליבו וליבכם לטובה, אכ"ר.

בתקופה הקשה הזאת בפרט, חשוב העניין של לסייע לתלמידי תורה, תורנו הקדושה מגנא ומצלא, חושבני כי אולי אנחנו רואים זאת בחוש מאז שנפתחו שערי הישיבות וכוללי האברכים ללא הגבלות, ותלמודי תורה, ב"ה ישנה קצת הטבה. ה' ברוך הוא יתמיד בטובו עלינו, שימשיך בעז"ה, ונראה ישועת ה' כהרף עין.

החלוקה בוצעה באמצעות ארגון "ובנה" בראשות הרבנית ש. קאפח שתחי', (היום אומרים 'קאפח', אבל במקור זה 'קאפח'), שבמשך כל השנה עוסקים בפעילות חסד ועזרה לזולת, ועוד פעולות רבות אחרות, ימלא הקב"ה כל משאלות ליבם לטובה. וכמו שנא' בן ירבה וכן יפרוץ, שיוסיפו לעשות כהנה וכהנה עפ"י דעת תורה והלכה לשם שמים, אכ"ר.

דברי הגר"ח מולאזין בביאור למשנה בפרקי אבות על ג' דברים העולם עומד על התורה ועל העבודה ועל גמ"ח.

שנינו במסכת אבות [פרקא קמא, משנה ב'], על שלשה דברים העולם עומד, על התורה ועל העבודה ועל גמילות החסדים.

ידועים ומפורסמים דברי הגר"ח מולאזין בספרו נפש החיים [שער ראשון פרק ט"ז] הכותב כך, אלו היה העולם מקצהו ועד קצהו, פנוי אף רגע אחד מעסק והתבוננות בתורה הקדושה, היו חוזרים כל העולמות לתהו ובהו. אם היה זמן קצר מאד, שלא היה מישוהו שעוסק בתורה או מתבונן בתורה, כמו שנאמר **אם לא בְּרִיתִי יוֹמָם וְלַיְלָה חֻקֹת שָׁמַיִם וְאָרֶץ לֹא שָׁמַתִּי** [ירמיהו ל"ג, כ"ה].

כי מקור שרשה העליון, הוא למעלה מכל העולמות, לכן בה תלוי החיות של כולם.

ישנם זמנים, שמעטים הלומדי תורה, והרבה מתעוררים מכך, אולי בזכותי העולם עכשיו מתקיים, כי מי יודע האם ישנו עכשיו עוד מישהו בכל כדור הארץ הלומד בשנייה הזו, וכעת אני לומד, שמא יש לי את הזכות הגדולה הזאת שאני מחזיק את כל העולם.

עיקר לימוד התורה הוא הלכה למעשה. ביאור

תשובת הר"י מיגאש שהובאה ע"י מהר"י"ץ זיע"א

בשו"ת פעולת צדיק בעניין אדם הבקי בספרי קיצורי הלכות ותשובות הגאונים בספרי דינים, מבלי שלמד גמרא ואף אינו יודע לקרוא את הגמ' כדבעי, ומנגד דעת מהר"ל מפראג האומר ההיפך מדבריו. שקלא וטריא בדברי האחרונים הדנים במחלוקתם, וביאור מרן שליט"א כי אין מחלוקת ביניהם.

עיקר לימוד התורה, זאת ה'הלכה', להגיע להלכה למעשה מתוך הלימוד, וכך גם הלימוד יותר אמיתי וברור, ויותר מחייב.

ישנה תשובה מפליאה ומעניינת מאד, שמהר"י"ץ זיע"א מביא בשו"ת פעולת צדיק [חלק שני סימן קכ"א] של רבינו יוסף הלוי אבן מיגאש. כידוע, הוא תלמיד של הר"י"ף, ונחשב רבו של הרמב"ם. כנראה יותר מדוייק, של אביו – רבי מימון. אבל הרמב"ם קורא לו, בשם 'רבינו'. מחשיבים זאת כך, תלמיד של רב מסויים, גם לאו דוקא אם הוא למד אצלו בצורה ישירה, שהוא הרב שלו, או שהוא הולך בדרך שלו.

מובא שם כך, תשובת שאלה לרבינו יוסף הלוי אבן מיגאש זלה"ה, מצאתיה בגליון הב"י ח"מ סי' ח' בכתב יד הגאון בעל מטה יוסף ז"ל. מהר"י"ץ מצא את התשובה הזאת בכתב-יד, זה עדיין לא היה בדפוס, בזמנינו זה כבר נדפס אבל בזמנו זה לא היה ידוע, והוא העתיק זאת. המטה יוסף היה במצרים, והספר שלו התגלגל ובה לתומן לידי מהר"י"ץ.

וז"ל, שאלה. מה יאמר אדונינו, באיש שלא שנה מעולם הלכה עם רב, ואינו יודע דרך ההלכה ולא פירושה ולא קריאתה, אלא שהוא ראה הרבה מתשובות הגאונים ז"ל וספרי

שערי יצחק – השיעור השבועי

אתן לכם דוגמא. אנחנו אוחזים בשיעורים האחרונים בפרק החובל, הגמרא שואלת, אמאי? עין תחת עין? אמר רחמנא, אימא עין ממש? לא סלקא דעתך. אבל כיון שאין בגמי סימני פיסוק, אז הוא לא יודע לקרוא, והוא קורא כך, 'אמאי עין תחת עין? אמר רחמנא. אימא עין ממש לא סלקא דעתך'. הוא לא יודע היכן השאלה והיכן התשובה. עם הארץ, לא מבין בין ימינו לשמאלו.

אומרים בדרך בדיחותא, שמישהו התחיל ללמוד גמרא מסכת ביצה, והוא התחיל וקורא שם את המשנה, 'ביצה שנולדה ביום טוב, בית שמאי אומרים תאכל', אבל היה כתוב בראשי תיבות ב"ש, אז הוא קרא 'ברוך שמו אומרים תאכל', וב"ה – וברוך הוא – אומרים לא תאכל'. ראה אותו מישהו שהוא כ"כ 'חכם', אמר לו, תגיד לי, אינני מבין, מה הסיבה שהקב"ה אומר תאכל או לא תאכל? ובדרך כלל אומרים ברוך הוא, לפני ברוך שמו? ענה לו, זאת היא קושיית הגמרא, 'מאי טעמא דברוך הוא, ומאי טעמא דברוך שמו?...'

א"כ האדם הזה אינו יודע אפי' לקרוא את הגמרא, אבל הוא ראה הרבה תשובות הגאונים בספרי הדינים, דהיינו הלכות. והבעיא בכך היא, כי ראשית יש הפסד מצד המעתיקים, לא דייקו. וכן שכתבו תשובות לא בשם בעליהם, הרי יש גאונים לא כ"כ מוסמכים, וייחסו למישהו אחר, אז אולי א"א לסמוך על התשובה הזאת. וגם לפעמים הם חזרו בהם מאותו הפסק, אבל הוא לא יודע, הוא לא יכול להבין האם יש כאן ספק, אולי חזרו בזה, הוא לא עד כדי כך יודע.

ובסוף הוא שואל, כיון שהאדם הזה לא מבין את עיקר הדין, הוא רק יודע שכתוב פסק הלכה אבל הוא לא מבין מה הסברא בזה, ומה המקור בגמרא, איך היגענו למסקנא הזאת. האם מותר לו להורות, או לא?

הדינים. ולא נעלם שהתשובות אינם עומדים במצב אחד, בפרט הישנות שיש בהם הפסד מצד המעתיקים, ויחסו קצת תשובות לזולת בעליהן. גם הרבה גאונים הורו בתשובותיהם על שאלה אחת, ואח"כ חזרו בהם מאותה הוראה. והאיש שעיקר ידיעתו מאלו התשובות, ואינו מבין הצודק מהם, אם יוכל להורות בענין, ואפשר שאותה ההוראה שהורה ממנה, כבר חזר בו המורה בה. ומי שאינו מבין עיקר הדין, ולא מאיזה מקום יצא מהתלמוד, אם הוא מותר להורות, ואם ראוי לסמוך עליו בשום דבר.

דהיינו, לאותו אדם ישנה בקיאות בתשובות הגאונים, זה מה שהיה בזמנם, לא היו ספרי דינים אחרים, היו תשובות הגאונים או ספרי קיצורים של הלכות פסוקות, הלכות גדולות, הלכות קטועות, או שאילתות דרב אחאי גאון, ויכול להיות שהיו בזמנם עוד ספרים שעשו מסקנות של פסקי הלכות לפי נושאים. האיש הזה, בקי בספרים הללו, אבל גמרא הוא לא למד בכלל מעולם.

זהלכה עם רב', היינו סוגיא, הוא לא למד עם רב, אולי מעצמו הוא למד אבל לא שימש תלמיד חכם. זהו לא יודע דרך ההלכה, ולא פירושה' – הוא אינו יודע לפרש את הסוגיא, ולא רק זה, גם לא לקרוא אותה' – הוא אפי' לא יודע לקרוא את הגמרא.

אתם יודעים מה זה, אדם שאינו יודע לקרוא גמרא?

מישהו פעם פתח מסכת בבא קמא, והתחיל ללמוד. שקלים ח', כריתות ב', שבת מ"ט וכו', עיין במהר"ם. קרא את מסורת הש"ס מלמעלה למטה. כל הטור. טוב, עכשיו זה רש"י, הוא לא יודע שזה פירוש רש"י, כי לא כתוב. אח"כ ארבע אבות נזיקין וכו', התחיל לקרוא לפי הסדר, מימין לשמאל...

ולא רק זה, אלא בגמרא הוא לא יודע לקרוא, איפה נגמרת השאלה, ואיפה מתחילה התשובה.

עונה רבי יוסף הלוי תשובה, שהיא לכאורה מפתיעה. האיש הזה הוא יותר ראוי להורות מאשר אלה שלמדו גמרא, כי גמ' הם לא מבינים ולא יבינו. בדור שלנו, לא יכול להיות אדם אשר יוכל להוציא הלכה מן הגמרא. לכן, לגבי האדם הזה, נכון שיש לו חסרונות, אבל לכל הפחות הוא ראה ברור מהי המסקנא. גם אם נושא השאלה שהוא נשאל אינה בדיוק כפי הדבר שכתוב, אבל פחות או יותר הוא מבין את העניין, כי אין המדובר שהוא לא מבין מאומה.

זהו כפי שבזמנינו מי שילמד רמב"ם או שלחן ערוך בלי המפרשים, הוא יודע את ההלכה כפי שהיא כתובה. אבל הוא לא יכול לדעת, האם השאלה ששואלים אותו, זה בדיוק עונה אותו הדבר, או שישנו חילוק.

אומר הר"י מיגאש, כי בכל זאת, זה יותר טוב. כי אם הוא יפתח גמרא, ומן הגמרא יגיע למסקנא להלכה, קרוב לודאי שהוא יטעה. משא"כ בנ"ד, יהיו פחות טעויות.

כותב הר"י מיגאש בזה"ל, תשובה. דע שהאיש הזה, הוא ראוי יותר להתיר לו להורות, מאנשים רבים קבעו עצמם להוראה בזמנינו זה, ורובם אין בהם אפי' אחד משני דברים אלו, רצוני לומר הבנת ההלכה, והעמידה על דעות הגאונים ז"ל.

ואותם שמדמים להורות מעיון ההלכה, ומחזיקין עצמן בתלמוד, הם שראוי למנעם מזה. לפי שאין בזמנינו זה מי שיהיה ראוי לכך, ולא מי שהגיע בחכמת התלמוד בכללו, שיוורה מעיונו, מבלי שיעמוד על דעות הגאונים ז"ל.

אבל מי שמורה מתשובות הגאונים וסומך עליהם, ואע"פ שאינו יכול להבין בתלמוד, הוא יותר הגון מאותו שחושב שהוא יודע בתלמוד וסומך על עצמו. שאע"פ שהוא מורה מסברא בלתי אמתית מראיות הגאונים ז"ל – ההבנה שלו בעצם היא לא ממש נכונה – מ"מ אינו טועה בזה, לפי שמה שעשה ע"פ בית דין גדול

ומומחה לרבים עשה. ומי שמורה בעיונו בהלכה, אפשר שחושב שאותה הלכה מחייבת אותה הוראה, והטעהו עיונו, או טעה בפירושה.

ואין בזמנינו זה, מי שיגיע בתלמוד, לגדר שיסמוך על הוראתו ממנו. הר"י מיגאש קובע שאין בזמנינו אדם, שאפשר לסמוך שהוא יבין את עומק הגמרא.

וכבר באו לידי תשובות קצת אנשים, בדברים שהורו, והם חושבים שהורו כדין, ושהוא ברור כשמש. וטעו בהוראתם, ותלו הדבר אל בלתי מקומו, ולמדו הדין ממקום שאין נלמד ממנו. והיה בין הדבר שדנו בו, ובין ההלכה שנתלו בה לאותו הדין, חילוק דק, ודקדוק נעלם ונסתר, לא הרגישו בו, ולקחו ההלכה כפשטה בכללה ומדמים הנדון שלהם לה. כגון אם לקחו את הכללים שישנם בהלכה, ואמרו כי אם זה כך, אז יוצא שהדין הוא כך. לא נחתו לפרטים.

עד שאני אומר, שמי שאינו סומך על עצמו, אבל הוא נתלה בתשובות הגאונים ז"ל שהן הלכות פסוקות בסברות קצרות ברורות, הוא יותר משובח מאותם המדמים להורות מן התלמוד עכ"ל.

צריכים לדעת, כי רבי יוסף הלוי היה אדם גדול מאד. בעוה"ר אין לנו את רוב הספרים שלו, נאבדו. אבל הוא חיבר פירוש על כל הש"ס, ונשארו לנו על מסכתות שבועות ובבא בתרא.

הרמב"ם כותב עליו בהקדמה לפירוש המשניות, כי הוא השתמש בדבריו לצורך כתיבת הפירוש שלו. וז"ל, קיבצתי כל הבא לידי, מהערות אבי זצ"ל, על פי רבינו יוסף הלוי. כי בינת אותו האיש בתלמוד מדהימה, חי ה'. הרמב"ם נשבע על כך. (הרמב"ם נהג כך בכמה מקומות, ולא מובן למה וכיצד. וכבר תמה היעב"ץ על כך בפרק חלק). למי שמתבונן בדבריו ועומק עיונו, לפניו לא היה כן מלך מלך כמוהו.

שערי יצחק – השיעור השבועי

שהוא מביא רש"י – לגבי איזה פרט בנושא הזה, לא בדיוק על השאלה הזאת – והוא חולק עליו, כאשר הוא מפרש את הגמ' בנושא הזה. לכן חושבני, כי גם לגבי הר"י מיגאש, אם מהר"ל מפראג היה רואה שהוא אומר אחרת, הוא לא היה חוזר בו.

מצד שני, מהרי"ץ זיע"א מביא את הר"י מיגאש, ולכאורה הוא מסכים איתו. שתיקה כהודאה. אבל זאת אינה ראייה, כי מהרי"ץ מעתיק הרבה פעמים תשובות, מכל מיני ספרים נדירים, כיון שהוא רצה לשמור אותם למזכרת. הוא לא התכוין שיפסקו הלכה מכך, מהרי"ץ לא גילה בנ"ד את דעתו, הוא רק העתיק זאת, ולפעמים זה אפי' הפוך ממה שהוא כותב בספריו האחרים, כפי שדיברנו בזמנו [מוצש"ק ויחי התש"פ]. ישנן תשובות, שבהן הוא בעצמו לא מלבן את העניין, לא דן את הדין ולא מעיר שום הערה. למשמרת ולמזכרת.

החיד"א כותב זאת במפורש, כי אם לפעמים אני מביא איזה דברים בשם איזה ספרים, ואינני מגלה את דעתי, אין פירושו שהסכמתי עם זה, אלא רק ציינתי זאת, בכדי שהאדם הלומד את הנושא יידע על כך. אבל זה לא אומר, שאני מסכים עם מה שכתוב, כי לא גיליתי דעתי. לא היה זמן מספיק לכך אז.

בנושא דידן, נראה כי החיד"א בברכי יוסף וחוה"מ סימן ח' ס"ק ג' מקבל את דברי הר"י מיגאש. הוא הביא תמצית דברי מהר"י אבן מיגאש בתשובה קי"ד – כפי שזה נדפס כבר בזמנו, ולאחר כמה שורות שהוא מעתיק ממנו, הוא כותב בזה"ל, מתבאר מתוך השאלה והתשובה הנז', בשגם זימנין דמשפחת דהגאון גופיה הדר ביה מאשר כתב בתשובה שסמך זה הדיין עליה, וגם זימנין דפליגי עליה. הרי הר"י מיגאש עונה על השאלה, ובשאלה כתוב אולי אתה סומך על איזה גאון אבל הגאון בעצמו חזר בו מדבריו, וגם אולי אחרים חולקים עליו. עם כל זה, שפר קדמיה דהרב דיין זה, מְדַיֵן המוליד בעיונו דינים מהתלמוד. זה מוצא חן

זהו הסגנון במהדורה החדשה, אבל בדרך כלל מכירים את הסגנון הישן, לב האיש ההוא בתלמוד מבעית. דהיינו, ההישגים שלו והבנתו בגמרא, זה מבהיל את הדעת. אולי המלה 'מבעית' אינה מדוייקת, וצ"ל 'מדהימה', אבל פחות או יותר זה אותו הדבר.

מצד שני, לכאורה מהר"ל מפראג בספרו נתיבות עולם [מהד' מכון ירושלם דף תרמ"ב, נתיב התורה, פרק ט"ז] אומר בדיוק הפוך. הוא לא ראה את דברי הר"י מיגאש, הספר הזה לא נדפס בזמנו, אבל הוא אומר ההיפך, וז"ל, יותר ראוי ויותר נכון שיהיה פוסק מתוך התלמוד. ואף כי יש לחוש שלא ילך בדרך האמת, ולא יפסוק הדין לאמיתו שתהיה ההוראה לפי האמת, מכל מקום אין לחכם רק מה שהשכל שלו נותן ומבין מתוך התלמוד. אם הוא למד את הסוגיא, ויצא לו כך מן הסוגיא, יותר טוב לפסוק מזה.

לפני כן הוא מדבר על הטור והרמב"ם, עוד מעט נראה בעזרת ה' את לשונו, ובמקום אחר הוא אפי' מדבר על השלחן ערוך. דהיינו, הוא ראה בזמנו אנשים שלומדים טור וש"ע ורמב"ם, מבלי ללמוד קודם את הגמרא, ועל פי זה פוסקים. והוא אומר שזאת טעות, יותר טוב לפסוק מהגמרא. אבל אולי טעיתי? אולי לא הבנתי נכון את הסוגיא? לא משנה. אתה השתדלת, זה מה שהבנת, חשוב שתבין מה אתה מדבר, בכדי לתת תוקף להוראה שלך. מה שאתה קורא באיזה ספר הלכה, זה מותר וזה אסור, אם לא הבנת מה זה, אין לכך ערך.

וכאשר תבונתו וחכמתו תטעה אותו, עם כל זה הוא אהוב אל השם יתברך כאשר הוא מורה כפי מה שמתחייב מן שכלו. ואין לדיין רק מה שענינו רואות [סנהדרין ו:]. והוא יותר טוב ממי שפוסק מתוך חיבור אחד, ולא ידע טעם הדבר כלל, שהולך כמו עיור בדרך.

לכאורה, אלו שני קצוות.

אינני חושב, שאם הוא היה רואה את דברי הר"י מיגאש, הוא היה חוזר בו. עוד מעט תראו,

בעיני הר"י מיגאש, כי הוא יותר צודק, מאשר שאתה לבדך תוציא דין מן הגמרא.

ומסיים החיד"א, ויש ללמוד מדברי קדשו לזמנינו.

מי שמוציא הלכות מהגמרא, ומי שלומד הלכות ופוסק על פי שלחן ערוך ועפ"י ספרי קיצורי הלכות מבלי להעמיק בסברות, מדברי החיד"א הכותב כי מכך יש ללמוד לזמנינו, משמע שהוא מחשיב זאת יותר, והדבר נראה לו עדיף להלכה ולמעשה.

בשו"ת ציץ אליעזר [בהקדמה לחלק ששי] כתב כי אין הלכה כדברי מהר"ל, הוא מביא את הר"י מיגאש וכותב בזה"ל, העתקתי בפנים כל דברי המהר"ל מפראג בזה, לשם שלימות דבריו. אבל למעשה נלפענ"ד דבפרטות הדברים שכותב בזה, וביחוד במה שכותב שיותר נכון שיהיה פוסק מתוך התלמוד וכו', אין הלכה כמותו.

ואילו היינו מקבלים דבריו, היה סוגר לפנינו דלתי ההוראה, דמי הוא זה בדורות האחרונים אשר יוכל ואשר ירצה לקבל עליו לפסוק הלכות מתוך התלמוד, וכאשר המהר"ל בעצמו ממשיך בדבריו שם ושואל, "ובאולי יאמר אם כן בדור הזה שאינם בקיאים בתלמוד, ולא ידעו אותו איך נפסוק הלכה". ודברי תשובתו שמשיב ועונה ע"ז, "הלא בודאי קשה הוא דבר זה, שנשתכחה תורה, ואין אנו ראויים לפסוק הלכה. וכל זה מה שאין אחד חוזר על תלמודו להיות בקי ורגיל בלימודו, כמו שכתבנו למעלה גודל חסרוננו בתורה, עד כי יבא מורה צדקנו, ויסור טפשות לבנו, ונפלאות מתורתו יראנו", אין בזה בכדי השב כלל, ויש בהם רק בכדי להגדיל המבוכה והמבוקה באהלי התורה וההוראה. דמה נעשה אבל עד שיבא מורה צדקנו? הנפסיק או התופסק חלילה ההוראה בישראל? ואיך ועפ"י מה נתנהג לפי מצבנו אנו?

אין כאן המקום להאריך בבירור הדברים בדרכי ההוראה ומשפטיה, אזכיר רק זאת,

דעצם דברי המהר"ל מפראג בזה שיותר נכון שיהיה פוסק מתוך התלמוד, עומדים בניגוד גמור למה שהשיב וקבע בזה אחד מגדולי ראשוני הראשונים ה"ה המהר"י מיגאש בתשובותיו וכו', והוא מעתיק את כל התשובה שלו הנז' לעיל.

נדמה שהתשובה מדברת בעדה וכל כולה ההיפוך הגמור ממה שקבע המהר"ל מפראג בדבריו. והדברים ק"ו, אם כך קבע גדול הנבונים – הוא כותב עליו 'גדול הנבונים', בגלל שהרמב"ם שיבח אותו – המהר"י מיגאש ז"ל על דורו דורדעה, ובזמן שעוד טרם היה לפני העם שלחן ערוך קבוע אשר יתנהג על פיו. על אחת כמה שצריכים לקבוע כך בדורות האחרונים, שעם כל גאוני דורות שקמו מתוכם, לא עלה על דעת מי שהוא להעריכם בשורה אחת עם דורות הראשונים וגדוליהם, (מלבד חד בדרא או תרי בדרי), ובזמן שכאילו נפל פתקא מן שמיא, להתנהג ע"פ יסודי פסקי הרמב"ם הטור והשו"ע, עד עמוד כהן לאורים.

יש רמב"ם וש"ע, וכל מי שלומד רמב"ם וש"ע, גם אם הוא לא יודע להבין את כל הסוגיות, זה כמו נפל פתקא מן שמיא שינהגו ישראל כך. בהמשך הוא מציין עוד כמה ספרים, הקרובים לנושא הזה.

הוא טוען, שמהר"ל בסוף דבריו בעצמו אומר שבדור שלנו לא יודעים את התלמוד, עד יבוא משיח צדקנו, א"כ מה נעשה עד שיבוא משיח צדקנו? לא נפסוק הלכות? לכן, אין הלכה כדבריו.

אבל לפי ענ"ד, מהר"ל והר"י מיגאש לא חולקים. אין כאן מחלוקת של ממש. שייך שנגיד שתהיה מחלוקת ביניהם. מהר"ל הוא אדם גדול, אם הוא יגיד שאינו מסכים עם הר"י מיגאש, נראה שהוא לא חושש מכך. מהר"ל גם נחשב כאחד מגדולי ישראל, ואם הוא יכול לחלוק על רש"י אזי הוא גם יכול לחלוק על הר"י מיגאש.

והתורה שהיא להורות המעשה, היא עיקר תורה, ועל זה העולם עומד. ולכך כאשר מורין הלכה מתוך המשנה, לא מצד השכל הברור, הם מבלי עולם, שעומד על התורה.

ורש"י ז"ל פירש [שם], שמורים הלכה מתוך משנתן – ומבלין העולם בהוראת טעות, דכיון דאין יודעים טעם המשנה, פעמים שמדמים לה דבר שאינו כך. ועוד, שאינם יודעים מחלוקת התנאים, ולפיכך מורים הוראות טעות. כך פירש רש"י.

דבר ראשון, אתה חושב שזה אותו הדבר. אבל אם היית מבין את הטעם, היית רואה שהדבר בכלל אינו קשור האחד אל השני, ויש חילוק גדול בין הדברים. אבל כיון שלא ידעת מה הטעם, אתה חושב שזה אותו הדבר. זהו דבר אחד. דבר שני, שמא ישנה מחלוקת, ואולי המשנה הזאת היא לפי תנא מסויים, וחכמים במסכת אחרת חולקים עליו, אולם אתה לא יודע זאת. אם לא למדת את הגמרא, אינך יודע להעמיד את המשנה, גם בסברא וגם האם זאת הלכה מוסכמת.

אומר מהר"ל, ואין הפירוש כדבריו כלל. כי מה שאמר "שמורין הלכה מתוך משנתן", משמע הלכה שהיא אמת, ולא שייך לומר הלכה של טעות. והוה ליה לומר רק "שמורין טעות מתוך המשנה". מהר"ל טוען, כי ממה שבגמ' כתוב 'מורים הלכה מתוך משנתם', לא משמע שהם הורו דבר טעות.

חידוש גדול אומר לנו כאן מהר"ל. הוא לא כתב זאת במפורש, אבל כך אני מבין מתוך דבריו. לכן הוא חולק על רש"י. כי 'מורים הלכה', משמע הלכה שהיא אמת, דלא שייך לומר הלכה של טעות. פירושו, גם אם צדקת במה שפסקת, למרות שפסקת נכון, ב'שורה התחתונה' אמרת הלכה אמיתית, אבל כיון שלא היגעת לכך מתוך ההבנה, מאחר שלא הבנת זאת, אזי יש כאן גריעותא. זה לא כפי שרש"י מפרש, שאותו אדם טעה, דימה מילתא למילתא, באופן שזה בכלל שני עולמות. לא.

בעבר גם אני הקטן סברתי שהנושא שנוי במחלוקת, וכמ"ש בס"ד בעיני יצחק על שלחן ערוך המקוצר יו"ד הל' תלמוד תורה סי' קס"ד אות ל"ב ד"ה אגב. ברם עכשיו ישבתי על מדוכה זו, העמקתי יותר, וחושבני כי למסקנא ההבדל ביניהם הוא לא גדול, ואולי אין בכלל הבדל.

מהר"ל הדגיש, את חשיבות הלימוד עם ההבנה, שהפסק יהיה מתוך הגמרא ובהבנה, ולא מתוך ידיעות שטחיות. אבל בפועל, הוא מסכים עם מה שהר"י מיגאש אומר, שבזמנינו אין אנשים כאלה. נפק"מ רק, שצריך לשלב את זה. אל תפסוק רק מתוך הגמרא. תלמד גמרא, ותלמד את ספרי הפוסקים. ביחד, אתה תבין. גם אם אתה אולי לא יכול להגיע בעומק וכו', אבל תעשה מה שאתה יכול.

בהתחלה מביא מהר"ל [בדף תרל"ז] את הגמ' במסכת סוטה ודף כ"ב ע"א, התנאים, מבלי עולם. 'התנאים' היינו מי שלומד משניות. אין המדובר כאן על התנאים בעצמם, חכמי המשנה. 'תנאים' לפעמים הכוונה, מי שלומד משנה. עליהם כתוב, שהם מבלי את העולם. מלשון בָּלָה. מקלקלים, העולם משתנה לרעה בגללם. הפוך מ'מיישבי עולם' שמוזכר שם אח"כ בגמרא.

'מבלי עולם' סלקא דעתך? אלא שמורים הלכה מתוך משנתם. הוא מפלפל בזה קצת. העיקר מה שהוא אומר, מה זה 'מורים הלכה מתוך משנתם'? כלומר, שמורים אף שאינו יודע עיקר טעם המשנה. דהיינו, הוא לומד את המשניות, ואינו יודע מה הטעם, ומכך הוא מגיע למסקנא. א"כ, הם מבלי את העולם. כיון שהעולם עומד על התורה, כמ"ש במסכת אבות וכדלעיל, וזה לא נחשב תורה, אם אתה לא מבין מה אתה אומר.

ובזה מבלין העולם, כי העולם עומד על התורה, ואין זה נחשב "תורה" כאשר אין יודע בירור טעם המשנה.

אתה אכן צדקת, אבל זאת לא 'תורה', ולא הלכה.

אבל הפירוש כמו שאמרנו, כי עיקר התורה כאשר הוא מורה הלכה למעשה, ודבר זה ראוי שיהיה יוצא מן התורה, אשר התורה היא שכלית. ודבר זה הוא התלמוד, שהוא שכלי, ומזה ראוי שיהיה יוצא ההלכה למעשה. ודבר זה, בודאי קיום העולם, שעומד על התורה. ולפיכך התנאים שמורים הלכה מתוך המשנה, הם מבלי עולם.

אבל בדור הזה – כעת מהר"ל מתלונן על דורו – אם היו פוסקים הלכה מתוך המשנה, היה זה די, כי המשנה היא ראשית לתלמוד, והתחלה אליו. אבל אין פוסקין הלכה מתוך המשנה, שהיא עשויה לתלמוד. כי התלמוד הוא פירוש המשנה, רק שהם פוסקים הלכה מתוך הפוסקים אשר נתחברו להורות הלכה למעשה, ולא נעשו ללמוד אותם, רק לפסוק מהם. לדבריו, המצב שלנו כיום יותר גרוע. אם היו פוסקים מתוך המשנה, זה עוד היה טוב. ודבר זה יותר רחוק מן הדעת.

והראשונים, כמו הרמב"ם זכרוננו לברכה, והטור זכרוננו לברכה, אף על גב שגם הם חיברו הפוסקים בלא בירור, לא היה דעתם רק להורות סוף ההלכה, ואשר הוא עולה מתוך התלמוד. אבל לפסוק האדם מתוכם מבלי שידע מאיזה מקום יוצא הדין, רק הלכתא בלא טעמא, לא עלה על דעתם ועל מחשבותם. הם רצו שתלמד קודם את הגמרא, ובסוף תלמד ותדע את המסקנות, אבל לא שתתחיל ותגמור רק עם זה.

שאלה מהקהל: אבל לפי הרמב"ם, הדבר אינו נכון.

תשובת מרן שליט"א: נכון. אבל אינני נכנס לנושא זה כעת. אתה מעיר הערה נכונה, כי לכאורה הרמב"ם התכוין שילמדו רק את הספר שלו. כשיטת רבו הר"י מיגאש.

כבר דן על כך כאן בהערות, המו"ל במהדורת מכון ירושלים. יש להעיר, כי הרמב"ם בסוף הקדמתו למשנה תורה כתב דברים המורים לכאורה שאכן כוונתו היתה שיפסקו הלכה מספרו מבלי לעיין בגמרא כלל, וכלשונו "לפיכך קראתי שם חיבור זה 'משנה תורה', לפי שאדם קורא בתורה שבכתב תחילה, ואחר כך קורא בזה, ויודע ממנו תורה שבעל פה כולה, ואינו צריך ספר אחר ביניהם.

אבל מצד שני הוא מביא, אמנם הרמב"ם עצמו כתב במקום אחר כדברי המהר"ל, שבקובץ תשובות הרמב"ם [ליפסיא, ח"א סימן ק"מ] כתב: "חס ושלום לא אמרתי לא תתעסקו לא בגמרא ולא בהלכות רבי יצחק [אלפסי] או זולתו וכו'. וכי אני קויתי, או עלתה על לבי, שאשרוף כל הספרים שנעשו לפני, מפני חיבורי. והלא בפירוש אמרתי בתחילת חיבורי, שלא חיברתי אותו אלא מפני קוצר הרוח למי שאינו יכול לירד לעומק התלמוד, ולא יבין ממנו דבר האסור והמותר".

הרמב"ם בעצמו חיבר פירושים על התלמוד, רק שלצערינו הרבה מן הספרים נאבדו. אכן, ישנה כאן איזו 'דקות', ישנן סתירות בנושא הזה. בכל אופן, מה שאתה אומר, יישב קצת את מה שרבים למדו הלכות מתוך הרמב"ם, ואפילו בלי מפרשי הרמב"ם, ופסקו על פי זה. אבל אולי לפי מה שנאמר בסוף, ישתווה הכל.

והראיה שאמרנו קודם מזה שחיבר הרמב"ם פירושים על הגמרא, אינה מוכרחת כל כך, כי יתכן שהם קדמו לחיבורו הגדול משנהתורה. צריך לבדוק ולברר זאת.

ממשיך מהר"ל ואומר, שהרי אמרו כאן [סוטה דף כב.] הפוסק מתוך המשנה נחשב אִמְגוּשִׁי, כמו שהתבאר. אמגושי היינו מכשף שאינו יודע מה שהוא מדבר. אתה אומר משנה, ואינך יודע מה כתוב, אם לא התעמקת בזה, זה כמו ח"ו כישוף. ושאר גנות, שהוא נחשב כמו כותי [שם]. ואילו ידעו המחברים, כי החיבורים ההם יהיו גורמין שיהיו עוזבין את התלמוד לגמרי, ויהיו

בשו"ת רב פעלים להגרי"ח ובפתיחה לחלק ראשון כתב, שישנם שני סוגי פוסקים הכותבים שאלות ותשובות. יש את הפוסקים הראשונים, הרי"ף והרמב"ם והרמב"ן והר"ז והרשב"א וכו', ולאחר מכן יש את הדורות שלנו. וז"ל, שאר הדורות שאחר הראשונים הנז' וכיוצא בהם, המה נקראים בעלי תשובות. ועד עתה רבני הזמן, המה בכלל בעלי תשובות ובעלי אסופות.

והנה בבעלי תשובות יש שני סוגים. כי יש נשאל באיזה ענין שאלה אחת או חקר חקירה אחת, והוא נכנס לתוך החדר של אותו ענין, ורואה שם שולחן ערוך מוכן ומוצג לפניו, קערות מלאות תבשיל מבושל ומבוסס, עם כל פרי מגדים. זה אומר בכה וזה אומר בכה. והוא עורך תשובה לאותה שאלה או החקירה, ממה שאסף ולקח מן השלחן הערוך לפניו. והנה בודאי צריך לזה חכמה, לברר מן השלחן הערוך לפניו, ברור נקי, ובר ומנוקה, הראוי ונוגע לאותה שאלה, ולא יתלה תניא בדלא תניא. אך זה חכים יתקרי, רבי לא יתקרי.

בודאי שאדם זה שהוא מלקט לענות תשובה בהלכה, לוקח מן הספרים, הוא צריך חכמה, לברר מה נוגע ומה לא, להבין ולהשכיל. לא להגיד דבר שאינו קשור ולא מתאים לשאלה. אבל, זה חכים יתקרי, רבי לא יתקרי. הוא חכם, אבל זו רק דרגא ראשונה, דרגא נמוכה.

ויש נשאל באיזה ענין שאלה, או חקר חקירה, והוא מְשַׁדד עמקים באותו ענין, ומן החדר של הענין ההוא פותח לו דרכים ושבילים חדשים לצאת וללכת בהם לחדרים אחרים, ימה וקדמה וצפונה ונגבה. ובכל מקום אשר נכנס שם עולה ויורד, קושר ומתיר – מתרץ קושיות, עונה על שאלות – מכניס ומוציא, ומכל אלה עורך תשובה שלימה ברורה ונקייה מנופה בייג נפות, הנה לזה חכים יתקרי ורבי יתקרי, ועליו נאמר רבות בנות עשו חיל ואת עלית על כלנה.

פוסקין מתוך החיבורים, לא היו מחברים אותם. טוען מהר"ל, כי אם הרמב"ם והטור היו יודעים, שבגלל הספרים שלהם האנשים יעזבו את הגמרא בכלל, הם לא היו מחברים אותם.

כי יותר ראוי ויותר נכון שיהיה פוסק מתוך התלמוד וכו', זאת הפיסקא שהבאנו מקודם. וכאשר תבונתו וחכמתו תטעה אותו, עם כל זה הוא אהוב אל השם יתברך, כאשר הוא מורה כפי מה שמתחייב מן שכלו. ואין לדיין רק מה שענינו רואות [סנהדרין ו:]. והוא יותר טוב ממי שפוסק מתוך חיבור אחד, ולא ידע טעם הדבר כלל, שהולך כמו עיור בדרך. כיון שאמרת תורה, והשתדלת להבין כפי כוחך, לא קראת באופן שטחי אלא השתדלת להבין, וזה מה שיצא לך, גם אם טעית זה לא נורא.

והוא מסיים בסוף, ובאולי יאמר, אם כן בדור הזה שאינם בקיאים בתלמוד, ולא ידעו אותו, איך נפסוק הלכה. הלא בודאי קשה הוא דבר זה שנשתכחה תורה, ואין אנו ראויים לפסוק הלכה. וכל זה מה שאין אחד חוזר על תלמודו להיות בקי ורגיל בלימודו, כמו שכתבנו למעלה גודל חסרוננו בתורה, עד כי יבא מורה צדקנו, ויסיר טפשות לבנו, ונפלאות מתורתו יראנו, אמן, וכן יהי רצון במהרה בימינו, אמן.

מכך עשה בעל ציץ אליעזר, קושיא על מהר"ל. אבל חושבני, כי אדרבה, בכך מהר"ל מסייג את דבריו, כי בפועל הוא אכן מסכים הולך עם המהלך הידוע לנו מהר"י מיגאש, בפועל הוא מסכים שזה לא מציאותי, אין לנו אנשים שיוכלו וכו'. אבל יש לנו גם את הגמרא וגם את פסקי ההלכה, א"כ זה מה שאתה צריך לעשות. מהר"ל רצה להדגיש, את העניין של הלימוד מתוך הבנה ומתוך סְבָרָא, ולא להתעסק רק עם ספרי הפוסקים. זה מה שהאדם צריך לעשות. ואם ישנם אנשים שלומדים רק מן הגמרא, וישנם אנשים שלומדים רק בספרי הפוסקים, אזי הוא מעדיף את מי שמוציא דין מהגמרא. אבל בפועל, התועלת היא לדעת ממנו את ההלכה, א"כ מה נעשה? לכן, צריכים לשלב את שני הדברים.

לאחר מכן הוא מדבר על כך, שישנם כאלה הכותבים דברי התנצלות וענוה לפני דבריהם, וישנם כאלה שאינם כותבים. זהו עניין נוסף.

אח"כ הוא כותב, ועוד יש בעלי תשובות שני סוגים בענין אחר, והוא יש אם נשאל איזה שאלה בענין אחד, הוא זריז ונשכר לדפוק על דלתי הספרים של כל בעלי התשובות, ראשונים ואחרונים ואחרוני אחרונים למקטון ועד גדול עד זמנו, ואפילו על ספרים אשר המחברם עודנו בחיים, וכונתו לחפש חיפוש מחיפוש, כדי לראות ולידע דעת כל חכם וחכם, אשר דיבר בענין זה שנשאל בו.

והנה דרך זה הוא מה טוב ומה נעים. חדא, אם ימצא חכם מחבר שנכנס בענין כזה, וגם הוא מסכים בענין כהסכמתו, נמצא הדין אשר נשאל עליו לעשות מעשה, נפסק ע"פ דבריו, וע"פ דברי אותו חכם, ואין זה דן יחידי.

אם הוא יגיד בסוף כפי שאני אמרתי, א"כ יפה, אז גם אני היגעתי למסקנתו וגם הוא הגיע למסקנא הזאת, והדין יצא מלובן יותר ומוסכם יותר.

והשנית, הנה בודאי א"א למדרש בלא חידוש, ולא יבצר מהיותו מוצא בספרי המחברים איזה סברא, או חילוק, או איזה ראייה והוכחה מדברי הראשון, או מדברי הגמרא, אשר זה החכם שנשאלה ממנו אותה השאלה ולא ידעה ולא הכירה, ולא הרגיש בה, אע"פ שהוא חכם גדול וגאון מובהק, אשר ידיו רב לו במלחמתה של תורה, ובקי בחדרי תורה עשר ידות על החכם המחבר הספר ההוא.

בטח עלתה לו שם בספרים איזו סברא שהוא לא חשב עליה, אפילו שאתה גאון גדול, אבל לפעמים מוצאים מרגליות חדשות. כפי שכתוב ומחבריי יותר מהם, ומתלמידי יותר מכולם. בספרים אתה תמצא איזה דבר, אפילו שאתה למדן יותר גדול מהמחבר של הספר הזה. אבל בכל זאת, בודאי תמצא איזה חידוש, כדאי לך, כי אולי זה ישנה בסוף את ההלכה.

ובדרך זה, נוהגין חכמי הספרדים בתשובות ופסקים שלהם, לתור ולדרוש מכל הספרים ראשונים ואחרונים ואחרוני אחרונים כל אשר תשיג ידם, כדי לברר ההלכה בתשובותיהם. ועליהם נאמר, יפוצו מעינותיך חוצה.

ויש שאין דרכם לתור ולדרוש בספרי האחרונים בכל ענין אשר יבא לפנייהם, אלא פונים דוק אל דברי הפוסקים הראשונים, וכותבים מה שנראה באותו ענין לפי הכרעת דעתם וסברתם, כאשר תשיג ידם באותו ענין, לקיים מ"ש כי תשב ללחום את מושל בין תבין את אשר לפניך. ובדרך זה מתנהגים על הרוב גאוני אשכנז.

אומר על כך הגרי"ח, כי נראה לו שהם לא צודקים. והנה אע"פ שבודאי הגמור לאו ברמות רוחא נהיגי בהכי, עכ"ז אני אומר אחר אלף מחילות מכבוד תורתם, לא טוב זה הדבר אשר עשו, כי זה כלל גדול בתורה, אין התורה נקנית אלא בחבורה, ולכך נקרא החכמים בעלי אסופות, ותמיד תמצא שהגדולים צריכין לקטנים, והתנא הגדול אמר הרבה תורה למדתי מרבותי, ויותר מחבירי, ומתלמידי יותר מכולם.

ועל כן אם המחבר הספר הוא אחרון, וזה החכם בעל התשובה הבא להשיב על השאלה שנשאל, הוא חכם גדול ורב מובהק, למה לא יבקש לדעת מה כתב זה המחבר באותו ענין של השאלה, הן מסברת עצמו, הן ממה שאסף וקיבץ לו מן הראשונים ואחרונים באותו ענין. ושמא ואולי עלתה מצודתו של המחבר הזה, דבר חדש וסברא חדשה אשר נעלמה מאותו הרב המובהק.

ואם זה הרב המובהק, השקיף על דברי המחבר הזה ולא מצא דבר חדש, מה הפסיד בהשקפה זו, הלא בודאי הגמור על כל אופן שיהיה מהשקפה זו רווחא שמעתתא טפי גביה. וכאשר מצינו שהיה רבי יוחנן מצפה לקושיות תלמידיו שמקשים לו כדי שעיי"כ רווחא שמעתתא גביה, והיה נוח לו בזה יותר מאותו דאמר הא תנא

מי זה? אשכנזים או ספרדים? נראה שהוא מדבר שם באופן כללי.

בכל אופן, צריכים להזכיר כאן את דברי מהרי"ץ והובא ב'משא קודש' מפי מרן שליט"א ביומא דהילולא ה-205 למהרי"ץ זצוק"ל, כ"ח ניסן התש"ע בשכ"א, ובדברי חפץ ח"א דף כ"ב, וזהו כלל חשוב בכל לימוד התורה, לגבי אם לאדם ישנה איזו שאלה, או איזה דבר שהוא מברר – וחושבני שזה גם על הנושא שלנו – אם הוא לומד פסוק ויש לו קושיא, או לומד איזו הלכה ויש לו שאלה, וכדומה, הוא מחפש מיד מה כתוב במפרשים. אבל מהרי"ץ אומר, לא, בהתחלה תנסה לבדך לתרץ את השאלה, ורק אח"כ תעיין בספרים. א"כ גם לגבי התשובות, כך צריך להיות. אדם שיש לו שאלה, הוא צריך לדון מה נראה לו הכיוון בשכל שלו, ואח"כ יפתח את הספרים ואז יראה. אם מסכימים למה שהוא אומר, ברוך ה', הלכתי בדרך המלך. ואם כתוב ההיפך, אז למה לא אמרו כמוני? בטח ישנה סיבה, למה לא פירשו כמוני. ותמשיך הלאה.

שאלה מהקהל: לפעמים האדם נהיה עייז נגוע, הוא 'מתביית' על הסברא שהוא אומר, ורוצה רק למצוא אסמכתא לדבריו. אבל אם הוא ישר בודק, אז יש פחות את הסיכון הזה.

תשובת מרן שליט"א: אבל כאשר יש בודקים, אולי הוא לא יבין מה שכתוב. כאשר האדם בהתחלה מבין לבדו, אז ראשית יכול להיות שהוא יחשוב ויגיד את מה שכתוב במפרשים, או משהו דומה, ואז הוא יבין טוב מה שהם אמרו. או יראה שהוסיפו משהו, הטעימו זאת, אזי הדבר יותר נקבע לו במחשבה. אבל לגבי מה שאתה אומר, שהאדם נגוע, בסדר, בשביל זה צריך ללמוד מוסר. כפי שכתוב [בספר חסידים], לימדה תורה דרך ענוה לרבנים.... אין הכי נמי, יכול להיות שהאדם יחשוב שהדבר כך, והוא צריך להוריד את עצמו, ושיקבל את האמת.

דמסייע לך, וגם כאן אם ימצא איזה שגיאה וטעות בדברי המחבר באותו ענין, הנה אדרבה מזה רווחא שמעתתא טפי.

פחות או יותר, שני הצדדים האלה, זה קרוב למה שדיברנו מקודם, מה שכותב הר"י מיגאש ומה שכותב מאידך מהר"ל. חכמי הספרדים, מחפשים יותר בספרים, וחכמי האשכנזים מחפשים יותר בסברות, בעיון בגמרא והכי הרבה בפוסקים הראשונים, לא מחטטים הרבה בספרים. המדובר אפילו על הגדולים שלהם, כגון הגאון רבי עקיבא איגר, והחתם סופר, פני יהושע, והנודע ביהודה, והגר"א, כולם.

דרך אגב ישנה לי כאן הערה. אינני יודע למה הוא כותב לגבי חכמי הספרדים, 'עליהם נאמר יפוצו מעינותיך חוצה'. כי לכאורה, הפסוק הזה אינו מתאים כאן. 'יפוצו מעינותיך חוצה' בא להגיד, שהחכמה שלך תפוז החוצה. הפסוק [משלי ה', ט"ז-ט"ז] אומר כך, שְׁתֵּה מִיַּם מְבוֹרָךְ וְנִזְלִים מִתּוֹךְ בְּאֵרֶךְ. יִפּוּצוּ מֵעֵינֵינִיךָ חוּצָה בְּרַחֲבוֹת פְּלָגֵי מַיִם. אבל נראה שהוא כביכול מסביר את הפסוק, לגבי מי שעושה חיפוש מחיפוש, מחפש בהרבה ספרים, אתה יוצא החוצה ומביא את הספרים. זה לא כוונת הפסוק, וכן מבואר בכל המפרשים שראיתי. כי הפסוק מדבר על החכמה שלך, לא שתביא חכמה של אחרים, פלגי מים מבחוץ אליך. אינני יודע, למה הוא הביא את הפסוק הזה. הוא היה צריך להביא, כפי שהביא את הפסוק 'בעלי אסופות', אח"כ הוא מסביר את הפסוק הזה, א"כ היה צריך להביא רק את 'בעלי אסופות'. הפסוק אומר [קהלת י"ב, י"א] דְּבָרֵי חֲכָמִים בְּדַרְבְּנוֹת וְכַמְשֻׁמְרוֹת נְטוּעִים בְּעֵלֵי אֲסוּפוֹת נִתְּנוּ מִרְעָה אֶחָד.

מעניין, שאת ההבדל בין האשכנזים לבין הספרדים, הוא כתב רק לגבי החלוקה האחרונה, לא בהתחלה בתורת הדבר הראשון, לגבי מי שרואה שלחן ערוך וכו', שבילים חדשים וכו', או העניין של אותם המתנצלים ואותם שאינם מתנצלים. בזה הוא לא הגדיר,

אפשר להמליץ על זה, את מאמר חז"ל אם אין דרך ארץ, אין תורה. שאם אין לאדם מדות טובות, שלא יתחיל להתעמק בעצמו בתורה, שאם לא כן, יכשל ח"ו, כמו שטענת. מהר"ח ויטאל בשערי קדושה כותב שלכן ענייני איסור גאווה, כעס וכו' ושאר מדות רעות, לא נכתבו בתורה"ק, הם לא חלק מתרי"ג מצוות, בגלל שהם הקדמה לתורה. זה צריך לתקן עוד לפני התורה.

פסק הלכה מאת מרן שליט"א שיצא השבוע בעניין פתיחת קברי ילדי תימן הנעדרים, תשובת בעל יביע אומר והתייחסות לשיטת פסק ההלכה שלו בעניין זה, כמו בעניינים אחרים כגון בעניין ס"ת המנוקד ובעניין הרחוקת מנדה, וחשיבות כוח ההוראה עם סברא.

מדוע אמרתי את כל ההקדמות האלה?

השבוע הדפסנו ופירסמנו 'פסק הלכה', בעניין פתיחת הקברים של ילדי תימן הנעדרים, מה שדיברנו בשיעור [מוצש"ק וירא התשפ"א], כי מותר לפתוח את הקברים, וגם לצורך עשיית בדיקת דנ"א. [מצורף בסוף החוברת].

בשו"ת יביע אומר [חלק ט' יו"ד סימן ל"ו] הביא שנשאל על השאלה הזאת בזה"ל, נשאלתי מאנשים יראי שמים מאחינו יוצאי תימן, על אודות השערורייה שנעשתה בעוה"ר לפני יותר מארבעים שנה, בעת העליה לא"י מתימן, וקלא דלא פסיק שנציגי השלטונות של אז, היו לוקחים תינוקות מחיק הוריהם לבית החולים כשהיו חולים קצת, ואחר איזה ימים היו אומרים להם שמתו ונקברו, והראו להם מקום קבורה, אבל האמת המרה היתה שהיו לוקחים אותם לאימוץ אצל חשוכי בנים, בארץ ובחז"ל. והנבלים האלה, היו משקרים על ההורים לומר שבניהם מתו, והראו להם במרמה מקום קבורה, אך מקומות הקברים היו ריקים. ועתה לדרישת ההורים הוקמה ע"י השלטונות ועדת חקירה לברר אם נכונה הידיעה הזאת, ונדרשו לפתוח קברים האלה לראות אם הם ריקים, האם מותר להסכים לדרישה זו, כדי לברר האמת.

בואו ונראה, את שיטת פסק ההלכה, ואת הדרך שהלך בה.

נראה את מה שהוא כותב, רק את החלק הראשון, בזה"ל, ידוע מ"ש מרן בש"ע יו"ד [סימן שס"ג ס"ז] שאסור לפתוח קבר אחר סתימת הגולל, וה"ט משום חרדת אימת הדין בעת פתיחת הקבר. דהיינו שהנפטר חושש כי ח"ו אולי בעת הגיע הזמן שהוא צריך לתת דין וחשבון, הוא מפחד מאד מדין שמים רח"ל. אתה מפחיד אותו, זהו צער שהוא לא צריך לסבול אותו, ואתה האשם בכך.

אולם התפארת ישראל [פ"ק דמועד קטן אות ל"ח] כתב, דלא שייך חרדת הדין אלא בתוך י"ב חודש, שכן המעשה של שמואל שנתירא מן הדין [כמבואר בחגיגה דף ד: בתוך י"ב חודש היה, וכדאיתא בשבת [דף קנב:], אבל לאחר י"ב חודש לית לן בה. ע"כ. הרי בעלת האוב לא היתה מצליחה להעלות אותו אחרי י"ב חודש, כי הנשמה שלו כבר לא פה.

וכ"כ הגאון מפלאצק בשו"ת משיבת נפש [חיו"ד סי' כ"ז]. ע"ש. גם בשו"ת נודע ביהודה קמא [חיו"ד סי' פ"ט] כתב, שלאחר עיכול בשר המת לא שייך חרדת הדין, ואין לחוש לבלבול הקשה למתים. ע"ש. וכ"כ המהר"ם שיק [חיו"ד סי' שנ"ד]. גם הגר"ש קלוגר בשו"ת האלף לך שלמה [חיו"ד סי' רצ"ט] כתב דלא שייך ניוול וחרדת הדין, אלא כשרוב גופו ופרצוף פניו קיימים. ע"ש. הוא מוסיף פרט, שזה תלוי בגוף, אם הוא עדיין קיים.

וא"כ בנ"ד שעברו כבר יותר מארבעים שנה מהזמן שנעשתה הרעה הגדולה הזאת – בזמנו כבר עברו ארבעים שנה, א"כ מאחר שעברו י"ב חודש והגוף ודאי לא קיים – י"ל שמותר לפתוח הקברים לברר האמת.

אלא שראיתי להגאון רבי מרדכי בנעט בשו"ת פרשת מרדכי [חיו"ד סי' כ"ד] ד"ה אם, שכתב לחלוק על הנוב"י, ודחה ראיותיו. וכן בשו"ת בית שלמה [חיו"ד ח"ב, סי' רי"ט, דף ס' ע"ב והלאה] האריך לדחות דברי הנוב"י. ע"ש.

שערי יצחק – השיעור השבועי

אח"כ ישנו נושא נוסף, יכול להיות היתר מצד אחר, כי כיון שהמדובר לגבי ילדים, אם הם נפטרו ופותרים את הקבר שלהם, לא שייך חרדת הדין, כיון שהם פטורים מכל המצוות. ישנו רק נידון, מצד גלגול נשמות. אולי הוא גלגול, ואז יש לו חרדת הדין מצד מעשיו בגלגול הקודם.

נמצא שיש כאן חילוקי דעות, י"א כך וי"א כך. ישנה כאן בקיאות גדולה בהרבה ספרים, אולי היום עם 'המחשב' אפשר למצוא ב'אוצר החכמה' עוד יותר הרבה, אבל איפה כאן הסברה? היכן השכל, לפסוק עפ"י ההבנה בתורה?

הרי ישנם כאלה שדוחים את הראיות, וישנם כאלה המסכימים עם הראיות. אבל למשל, בעל שו"ת שיבת ציון דוחה את דברי אביו, השאלה היא האם יש לנו תירוץ על השאלות שלו, או שלא. אחרי שרואים את כל הצדדים. הרבה פעמים בשו"ת יביע אומר הביא מערכה לקראת מערכה, ומי שלומד את הספרים בפנים, רואה שבעצם רבים שדנו על אותו הדבר, אם היו רואים את מה שכתבו הצד השני, הם לא היו כותבים את מה שהם כתבו. הם כתבו, מבלי לדעת את הטענות האלה. אבל לאחר שרואים זאת, יכול להיות שהיו מגיעים למסקנא אחרת. חוזרים בהם.

שמתני לב לכך, גם בעבר בהרבה דברים. אזכיר שני עניינים שאני זוכר כעת. האחד בשו"ת יחיה דעת לגבי ספר תורה המנוקד, הוא מביא שם את מסקנות הספרים, כגון שו"ת הר הכרמל וכו' וכו', זה אומר אסור וזה אומר מותר. הכל מלמעלה, בלי להיכנס בפנים. השתוממת. היכרתי לפני כן את העניינים לעמקם ורחבם, והיה משונה בעיני שמביאם בצורה כל"כך שטחית. וכן ביבי"א חלק ו' סימן כ' בעניין הרחקות מנדה, התשובות לכאן ולכאן, אבל מי שבתוך העניינים רואה, שאם היו נכנסים לסברה ולשכל וכו', היה בכלל משתנה כל החשבון. אם תעשה חשבון של כל הספרים,

גם מר בריה דרבינא בשו"ת שיבת ציון [סי' ס"ג] הקשה ע"ז מהירושלמי [ספ"ב דמ"ק] שמפורש שם שגם העצמות אין מפנין מן מן הקבר, וכתב לדחות ראיות מר אביו הנוב"י. ע"ש. זהו בנו של הנודע ביהודה, גם הוא היה גברא רבא, והוא אמר שהפסק הזה הוא טעות, ואסור לפתוח את הקבר. וע"ע בשו"ת יוסף אומץ [סי' ל"ט]. ובשו"ת מהר"ם שיק [חיו"ד ס"ס שנ"ד]. ובשו"ת מהרש"ם ח"ג [סי' שמ"ג]. ע"ש. וע"ע בשו"ת עמודי אש [סי' י"ט אות ז'] שהביא דברי התפארת ישראל הנ"ל שאחר י"ב חודש לא שייך טעמא דחרדת הדין, וכתב ולבי מהסס – גירסתנו מהסס במי"ם סתומה – בזה, שא"כ לאחר י"ב חודש יהיה מותר לפנות המת מקברו לקבר אחר, ומסתימת הפוסקים משמע שלעולם אין מפנין המת לקבר אחר, ומוכח שגם אחר י"ב חודש שייך חרדת הדין. וכמ"ש בספר חסידים [סי' מ"ו] שגם אחר י"ב חודש דנים את האדם לפי מעשיו. וממילא יש משום חרדת הדין. ע"ש.

הן אמת שבשו"ת כתב סופר [חיו"ד סי' קפ"ג] בד"ה והנה לפנות, כתב ליישב דברי הנוב"י. ע"ש. גם בשו"ת תפארת יוסף [חיו"ד סי' ל"ח] הסכים לדברי הנודע ביהודה, וסייעו מדברי הט"ז [סי' שס"ג] דמוכח שאחר שנתעכל הבשר ליכא משום חרדת הדין. ע"ש. גם הגאון ממונקאטש בשו"ת מנחת אלעזר ח"ד [סי' י"ב] הסתמך בנידונו ע"ד הנודע ביהודה, שאם נתעכל הבשר ליכא משום חרדת הדין, וכל שהוא אחר י"ב חודש קרוב הדבר שנתעכל הבשר. ע"ש. וכן הגר"מ פיינשטיין בשו"ת אגרות משה [חיו"ד סי' רל"ו] מסתמך ואזיל על דברי הנודע ביהודה הנ"ל. ע"ש.

יוצא כך. ישנם כאלה האומרים, שאם זה אחרי י"ב חודש, כל שכן כאשר רוב גופו ופניו לא קיימים, אזי הדבר מותר. וישנם כאלה האומרים, שהדבר אסור. א"כ מה עושים? כמו כן, גם דחו את הראיות שלהם. עד כאן, לגבי הנושא הזה.

אחרי שאתה רואה את כולם, אתה צריך להגיע למסקנא אחרת. אם אלה היו רואים את מה שאלה אמרו, הם בעצמם היו מודים. וכדומה. אבל מה, בשביל זה צריך להשקיע הרבה זמן, והדבר אינו פשוט.

מרן הבית יוסף, כאשר קבע את שיטת פסק ההלכה, אשר התקבל בתפוצות ישראל, כותב בהקדמתו לגבי מה עושים כאשר ישנה מחלוקת בין הראשונים, אולי נביא ראיות מי צודק, וכך נכריע?

אומר הב"י כך, אם באנו לומר, שנכריע דין בין הפוסקים בטענות וראיות תלמודיות, הנה התוספות וחיידושי הרמב"ן והרשב"א והר"ן ז"ל מלאים טענות וראיות לכל אחת מהדיעות. ומי זה אשר יערב לבו לגשת להוסיף טענות וראיות. כל אחד מביא ראיות לשיטתו, כיצד אני יבוא עכשיו ואביא ראיה שזה צודק?

ואיזהו אשר ימלאהו לבו להכניס ראשו בין ההרים, הררי אל, להכריע ביניהם על פי טענות וראיות, לסתור מה שביררו הם, או להכריע במה שלא הכריעו הם. כי בעונותינו הרבים, קצר מצע שכלינו להבין דבריהם, כל שכן להתחכם עליהם.

ולא עוד, אלא שאפילו היה אפשר לנו לדרוך דרך זה, לא היה ראוי להחזיק בה, לפי שהיא דרך ארוכה ביותר. כי כעת על כל סוגיא בכל נושא צריך לשבת ללמוד את הנושא, ואת כל השיטות והראיות, ולהגיד עכשיו זה צודק ונראה לי להכריע כך מכוח קושיא או טענה מהגמ' הזאת כך וכך, לדבריו זאת 'דרך ארוכה ביותר'. דהיינו, לא נספיק.

מן הבחינה הזאת, הרי גם אנחנו לא יכולים להיכנס להרבה נושאים, בכל נושא ועניין, לברר אותו לעומק. א"כ זו בעצם התנצלות, שתועיל לנו בקל וחומר. ובפרט כאשר הפוסק רואה, גם אם הוא לא העמיק בכל הנושא הזה

עם כל הסברות, אבל אי אפשר להגיד שהפסק הזה הוא לא תורה, כי הוא מתנגש עם מה שמהר"ל אומר, שבלי סברא ושכל זאת לא תורה ולא הלכה. בגלל שאין ספק שישנו צד להגיד שיש כאן צד היתר. כי בודאי שיש פה צד היתר מסויים. אולי הדבר הזה אינו ברור, אבל תמיד ישנו חשבון, כגון ספק ספיקא.

ואולי אין ראיה מהקדמת מרן לבית יוסף, כי הוא דיבר על חיבורו המקיף את כל דיני התורה (השייכים בזמנינו), ובודאי אי אפשר להכריע הכל מסברא. מה שאין כן המשיב תשובות לשאלות מסוימות, וכמו שכנראה נהג הוא עצמו בתשובותיו. איתמר.]

למשל בנ"ד, מה היתה הטענה? הרי יש כאן שני צדדים. ראשית, אולי אחרי י"ב חודש בכלל אין בעיא. וגם אם לא, לגבי ילד קטן אין חשש של חרדת הדין. [אבל מגיל שלוש עשרה יש, כנראה ממה שאמרו במדרשים שדין שמים הוא רק מבן עשרים, מיירי רק בחייו ולא אחרי מותו, וכמו שכתבו כמה רבנותא]. מה תגיד לי? גלגול? מי יודע? הרי הנשמות מגולגלות, א"כ מי אמר שיבוא לפתוח את הקבר שלו כאן? אולי עיקר הנשמה היא בקבר הראשון? הרי הדין שלו, באיזה קבר? בקבר השני או השלישי, או הראשון? ומאחר ואין ספק שישנם כאלה המתירים, אז אני לא חייב להכניס את עצמי ולהעמיק וליחס את ההוראה להבנה בתורה.

בכדי להבין את הנקודה הזאת, אביא את מה שהמו"ל בהוצאת מכון ירושלם מביא שם בהערות [נדף תרמ"ג, הערה 332], הוא כותב יפה, כי צריך להבין מה הפירוש 'כת הוראה עם סברא'? כאשר פוסק אומר הוראה מכוח ההבנה שלו, למרות שיכול להיות שהוא טעה, אבל כיון שהוא אמר זאת מכוח הבנה בתורה, גם אם הוא טעה והתיר דבר האסור, אז הדבר מותר. הוא לא נכשל. אבל הפסק הזה, הוא תופס רק על מה שהוא הורה, ולא על ההמשך. זה רק על מה שהיה הפסק שלו בפועל.

נאמר [דברים ל', י"ב] לא בשמים היא [ב"מ דף נט:], אלא כפי שנראה להחכם, אחרי שעיינ כראוי לברר ההלכה בש"ס ובפוסקים כפי כחו, בכבוד ראש וביראה מהשם יתברך, ונראה לו שכן הוא פסק הדין, הוא האמת להוראה, ומחוייב להורות כן, אף אם בעצם גליא כלפי שמיא שאינו כן הפירוש. ועל כזה נאמר שגם דבריו דברי אלד"ים חיים, מאחר שלו נראה הפירוש כמו שפסק, ולא היה סתירה לדבריו, ויקבל שכר על הוראתו, אף שהאמת אינו כפירוש.

והוכחה גדולה לזה מהא דשבת [דף קל.] אמר רבי יצחק, עיר אחת היתה בארץ ישראל שהיו עושין כרבי אליעזר, ונתן להם הקב"ה שכר גדול שמתו בזמן. וכשגזרה מלכות הרשעה גזירה על המילה, לא גזרו על אותה העיר. אף שהאמת אליבא דדינא נפסק שלא כרבי אליעזר, והוא חיוב סקילה במזיד, וחטאת בשוגג. אלמא דהאמת להוראה שמחוייב להורות, וגם מקבל שכר, הוא כפי שסובר החכם אחרי עיונו בכל כחו, אף שהאמת ממש אינו כן.

רואים כי מן השמים מתייחסים לאותו פסק הלכה, כפי שהורה אותו החכם, אבל כל זה רק אם הוא אומר זאת בכוח של תורה, כפי שביאר מהר"ל ובס' ארץ צבי הנז"ל.

המשך בעניין פירות הדר כגון לימון ותפוז וכדו' הגדלים על כל מים האם דינם כאתרוג, חיזוק דעת הגרשז"א המוכיח מרבינו הרמב"ם שכ' אתרוג "בלבד", תשובה לטענת הגר"ח קניבסקי בספרו דרך אמונה והתייחסות לראייתו, ודעת מהר"ח כסאר בשו"ת החיים והשלום בעניין זה.

מכך נבוא לעניין מה שדיברנו בשיעור הקודם, הנוגע לשנת שמיטה, שתבוא אלינו לטובה, ובעצם אפילו לכל השנים, לגבי פירות הדר, כגון תפוחי זהב [תפוזים] ואשכוליות, ובפרט לימונים, האם הולכים בהם לפי הלקיטה או לפי החנטה.

כך הוא כותב, אמנם עיין במבוא לדרשות המהר"ל עמודים 43-45, שהביא את דברי המהר"ל כאן, ובתוך הדברים שם נכתב, גדול כוח התלמיד חכם שדבריו תורה אף במקום שאין הלכה כמותו. וכך הם דברי הר"ן בשם הראב"ד [ר"פ קמא דע"ז (א: בדפי הרי"ף)] בענין חכם שאסר אין חברו רשאי להתיר "דלא משום כבודו של ראשון נגעו בה, אלא משום דכיון דאסרה ראשון, שְׁנִייה חתיכה דאיסורא, ושוב אין לה היתר, דאפילו התירה שני אינה מותרת וכו', אפילו היה גדול ממנו בחכמה ובמנין" [לשון הר"ן שם].

והסביר בספר ארץ צבי [ח"א סוף סימן ג'], "שחכם יכול להמשיך מהות איסור בהוראתו, אפילו במקום שאין הלכה כמותו". יתירה מזו, כתב הריטב"א [יבמות יד.] אם נחלקו ב' תנאים או אמוראים בהוראה, אחד מתיר והשני אוסר, היה הרשות ביד כל איש לעשות כדברי מי שירצה, אבל רק באותה חתיכה שדנו עליה. ואילו בחתיכה אחרת הדין הוא, בשל תורה הלך אחרי המחמיר, ובשל סופרים הלך אחר המיקל, אף שדומה לגמרי לנדון בפלוגתתם "לפי שיש כוח להחכם להמשיך מהות לפי דעתו אפילו אם אין האמת אתו" [לשון ארץ צבי שם]. ובכך מבאר ארץ צבי את דברי המהר"ל כאן בזה"ל, "והוא מתאים עם דברי הריטב"א, דאפילו מי שטועה, מכל מקום יכול להמשיך מהות היתר, כפי אשר תבינהו חכמתו. דאם לא נאמר כך, איך יהיה אהוב אל השם יתברך כשמאכיל דבר איסור לישראל בטעות הוראתו. וזה ענין 'אלו ואלו דברי אלקים חיים הן' [עירובין דף יג:], דכיון דיש כזה קצת סברא כהמתיר, מועלת סברא זו להמשיך היתר" [הובא למעלה פי"א הערה 22].

אם הוא אומר דעת תורה, עם יראת שמים, מכוח התורה כפי הבנתו, זה מחיל פסק היתר או איסור.

ובהקדמה לאגרות משה חלק א', כתב כדברי המהר"ל, וז"ל, "אבל האמת להוראה, כבר

לשנה שעברה, יצאו ירקות שגדלין על מי שנה הבאה, ומתעשרין לשנה הבאה. יש הבדל, בין הירקות לבין האילנות.

ובמסכת קידושין [דף ג' ע"א] אומרת הגמרא כך, מה ירק דרכו ליגדל על כל מים ובשעת לקיטתו עישורו, אף אתרוג דרכו ליגדל על כל מים ובשעת לקיטתו עישורו. מבאר רש"י [ד"ה מפני שדרכו ליגדל על כל המים], שמשקין אותו במים שאובין כירק, דהיינו טעמא דירק, כדאמר בר"ה [דף יד.], גורן ויקב כתיב גבי מעשר, כדגן מן הגורן כו', מה גורן ויקב מיוחדין שגדלין על רוב מים, דהיינו גשמים, ומתעשרין אחרי השנה שעברה, כדאמרין בר"ה [דף יב:]: דאזלינן בתר שנה שהביאו שלישי בה ולא אחר לקיטתו, וילפינן לה מקראי. אף כל שגדלין על רוב מים, דהיינו אילנות, מתעשרין לשעבר. ואע"ג דמעשר דידהו דרבנן הוא, אסמכינהו אקראי. יצאו ירקות שגדלין על כל מים, מתעשר לשנה הבאה.

דהיינו, כיון שהם גדלים על מי גשמים, ולכן זה מתעשר לפי השנה הקודמת, דהיינו שהולכים לפי החנטה ולא לפי הלקיטה, אותו הדבר לגבי מה שגדל על רוב מים, דהיינו כל האילנות. לאילנות הולכים לפי החנטה, לגבי עונת המעשרות שלהם. אם זה חנט בשנה הקודמת, יש לזה דין של השנה הקודמת. משא"כ אתרוג, אפילו שהוא גם אילן, הוא נחשב עין לגבי דיני ערלה ורבעי, אבל אם לקטת אותו בשנה הבאה, אחרי ראש השנה, הדין שלו כמו ירקות, כיון שהוא גדל על כל מים, לא על 'רוב' מים אלא על 'כל' מים, דהיינו הוא צריך גם שישקו אותו במים שאובים, כי לא מספיק לו מי גשמים.

זהו הדין שמביא הרמב"ם בהל' מעשר שני, וכן בהלכות שמיטה ויובל [פ"ד הלכה י"ב] וז"ל, הירק, בשעת לקיטתו. דהיינו, מעשרים אותו בלקיטה. והאתרוג, אפילו היה כפול קודם ר"ה ונעשה כפ"ר – בגירסאות המדוייקות, נעשה

מי שילמד את הרמב"ם בהל' מעשר שני [פרק א' הל"ד], יראה כתוב כך, וכן אתרוג בלבד משאר פירות האילן, הרי הוא כירק, והולכין אחר לקיטתו, בין למעשר בין לשביעית. הוא לומד את מה שכתוב ברמב"ם, כי אתרוג שונה משאר כל הפירות, והולכים אחר הלקיטה. מה הדין, לגבי לימון? לא יודע, כתוב 'האתרוג בלבד', לא כתוב לימון.

סליחה, אבל הטעם הוא משום שהאתרוג גדל על כל מים, א"כ ה"ה לגבי הלימון. אבל אם הוא לא יודע מהו הטעם, הוא לא למד מסכת ראש השנה, אלא מסכת קידושין. הרי הרמב"ם לא כתב בכלל מהי הסיבה, הוא לא כתב את הטעם של ההלכה הזאת, לא הסביר את הדבר. אם הרמב"ם היה כותב זאת, אולי היה מבין שהוא הדין, או לפחות מסתפק. אבל ברמב"ם לא כתוב. אז הוא קורא לפי המלים, ופוסק על פיהם.

בשאלה זו, התחבטו גדולי הפוסקים בדורות שלפנינו, וגם בדור שלנו.

בשיעור הקודם, הבאנו ראיות חותכות לסברת הגרשז"א, שזה רק אתרוג. ברצוני לחזק זאת יותר בעז"ה, אינני יודע האם אספיק לפי הזמן כעת.

בכל אופן, הנושא הוא לגבי דברי הגמ', האומרת כי אתרוג דינו כירק, שבשעת לקיטתו איסורו. דהיינו, אם ילקטו אתרוג לאחר ראש השנה, נניח שזה שנה שלישית, אז זה לא יהיה מעשר שני, אלא מעשר עני. אותו הדבר לגבי שמיטה, אם ילקטו אותו אחרי ר"ה, אז יהיה לו קדושת שביעית, משא"כ אם קטפו אותו לפני כן. כי דינו כמו ירקות. הדין של ירקות יצא, ממה שהגמ' דורשת זאת במסכת ראש השנה [דף י"ב י"ד], שם היא דנה לגבי העניינים האלה. לומדים זאת מן הפסוק [דברים ט"ז, י"ג] כָּאֶסְפֹּךְ מִגְרָנְךָ וּמִקְבֶּךָ. מה גורן ויקב מיוחדין שגדלין על מי שנה שעברה ומתעשרין לשנה שעברה, אף כל שגדלין על מי שנה שעברה מתעשרין

שערי יצחק – השיעור השבועי

אך עתה בהגלות לנו אור יקרות פירושו של הר"ש סיריליאנו לירושלמי, ראיתי כי בפירושו למסכת שביעית [פ"ט הל"ד] כתב להדיא דבלימון אזלינן בתר לקיטה. והיינו משום דפסק הרמב"ם [פ"ד משמו"י הלכה י"ב] דבאתרוג אזלינן בתר לקיטה לחומרא, וס"ל דהלימון דינו כאתרוג. וממילא מסתבר דגם בתפוזי ואשכוליות צריכים להחמיר לילך בתר לקיטה, ויצטרכו לנהוג בהם קדושה גם בשביעית וגם בשמינית כמו אתרוג, כמבואר בכס"מ פ"ב הי"ב.

אך מ"מ נראה לענ"ד דכיון שהרמב"ם דדייק טובא בלשונו הטהור, שינה מלשון הגמ', וכתב בחיבורו [בפ"א ממע"ש הי"ה] דבפירות האילן אזלינן בתר לקיטה רק באתרוג בלבד. הרמב"ם הוסיף מלה, שאינה כתובה בגמרא.

בא הגר"ח קניבסקי בדרך אמונה [מעשר שני פרק א', ב'ציון הלכה' אות נ"ז] וכותב כך, ולשון בלבד שכתב רבינו, אינו מכריע. בשיעור הקודם קצת הרחבנו על כך, הבאנו ראיה לחזק את ההוכחה הזאת. אבל כעת ברצוני לדון, רק על מה שטוען כאן הגר"ח קניבסקי.

הוא לא מזכיר את הגרשז"א. ישנם כאלה שחשבו שהוא כן מזכיר אותו, כי כתוב לפני כן – רז"ש, אבל זהו מישוהו אחר, שמו הר"ר זליג שפירא, הוא היה בקשר עם החזו"א, מזכירים אותו הרבה פעמים. בכל אופן, הגר"ח קניבסקי אומר, כי הראיה ממ"ש הרמב"ם 'בלבד', כפי שהגרשז"א טוען, זאת אינה הוכחה.

והוא כותב את הסיבה, דיש לומר דאתרוג וכל מינו קאמר, ולפי שבגמ' לא הזכר אלא אתרוג, כתב אתרוג בלבד. וראיה ממ"ש רבינו בפ"ה מדעות ה"ט, ולא ישלשל טליתו אלא בשבת בלבד. כתוב לגבי ת"ח, שילך בבגדים מכובדים, אבל לא בדרך של גאווה. אבל בשבת, ישלשל את טליתו. דהיינו, בדרך"כ הולכים עם טלית מקופלת, וכאשר הולכים עם טלית משולשלת זה יותר מכובד, אז בשבת

'כפ"ד' – בשביעית, דהיינו לפני ר"ה הוא היה רק כפול, ועד שמיטה נהיה גדול, וקטפת אותו אז, יוצא שלכאורה כבר היה מתחייב במעשר כשהוא קטן, משיתעגל, אז העונה של האתרוג. חייב במעשרות כפירות ששית. ואפילו היה כככר – ככר – בששית, הואיל ונלקט בשביעית הרי הוא כפירות שביעית, ומתעשר כפירות ששית להחמיר.

מסביר באריכות הכסף משנה שם, כי הסיבה שהרמב"ם פוסק באתרוג להחמיר, ללכת גם לפי החנטה וגם לפי הלקיטה, תמיד הולכים לחומרא, כיון שישנה מחלוקת בין התנאים, ומספק הרמב"ם פסק כמו כולם. ויש כאלה המסבירים, כגון החזון איש, כי לא בגלל הספק כך הרמב"ם פסק, אלא שחכמים נתנו לו דין לחומרא. מן התורה, בודאי שהאתרוג הוא כמו כל האילנות, והולכים אחר החנטה. אבל רבנן החמירו בו, בגלל שהוא גדל על כל מים.

נראה עכ"פ לפום רהטא כי לפי הכסף משנה זהו ספק דאורייתא, הולכים לחומרא כדין ספק דאורייתא, אבל לפי החזו"א ועוד מפרשים המסבירים כמותו, הכל הוא רק ספק מדרבנן, כי מן התורה אין בזה ספק.

בא הגרשז"א ואומר, כי רק האתרוג בלבד. הבאנו זאת בשיעור הקודם, מתוך ספריו מעדני ארץ ומנחת שלמה, וכתב זאת גם בקובץ קול התורה [קובץ מ"ט, עמ' ל"ד] בזה"ל, מצד הסברא היה נראה דאף שעצי התפוזי והלימון והאשכוליות אינם מסתפקים במי גשמים לחוד, אלא צריכים גם להשקאה כמו אתרוג שגדל על כל מים, מ"מ כיון שאינם גדלים במשך כל השנה כמו אתרוג שמתקיים באילן שנים ושלוש שנים, והולך וגדל כל הזמן, וגם אין מבלבלים בכל עת אלא יש להם זמן קבוע בתחילת הקיץ אחר שכבר שתו מי הגשמים, לכן אין דינם כאתרוג, ויש לילך בהם אחר שנת החנטה כשאר פירות האילן, וכן ראיתי בקונטרס אחרון לשבת הארץ [סימן י"ח]. כך מסברא היינו אומרים.

שישלשל טליתו. אומר הגר"ח קניבסקי, ומה עם יום טוב? לא כתוב יום טוב. אומר הגר"ח קניבסקי, ובודאי גם יו"ט דינו כשבת, ועל כרחנו משום דיו"ט דומה לשבת אינו מתמעט מלשון בלבד. יוצא שהרמב"ם כתב 'בשבת', אבל הוא הדין ביום טוב. א"כ ה"ה בנדון דידן, כתוב ברמב"ם 'אתרוג', וכתוב 'בלבד' אבל זה לא סותר שהדבר כולל כל מה שדומה לאתרוג.

בהמשך הוא מביא ראייה נוספת, ועיין תוס' בבכורות ודף ל' ע"ב, ד"ה וחכמים שכ', דמש"כ שם אלא על אותו דבר בלבד, לאו דוקא אלא לאותו וכיוצא בו, ולא אתי אלא לאפוקי בכה"ת כולה ע"ש. בלי נדר אענה על כך בהמשך, בשיעור הבא, אבל בינתיים נעמוד רק על הראיה הזאת.

הוא טוען, הרי החזו"א אומר, כי התפוזי והלימון וכל הדומים להם, הם משתווים בבניין הפרי, בקליפות, בחילוק החלקים, פריים זה משקה נוזל, אז אולי זה מין אתרוג. אז מה אתה טוען לי, שכתוב ברמב"ם 'האתרוג בלבד'? מה תגיד לי לגבי מה שהרמב"ם כותב, לא ישלשל טליתו אלא בשבת בלבד, וכי יום טוב לא בכלל? אלא אתה מבין, מה שדומה, הוא הדין. המלה 'בלבד', זה לא אומר כמשמעו, אך ורק זה, אלא גם יום טוב. אז גם כאן, אמנם כתוב אתרוג בלבד, אבל יכול להיות גם לימון.

לכאורה, אין קשר בין הדברים. הרי מצאנו בהרבה מקומות, ששבת זה נקרא יום טוב. כגון בגמ' מנחות דף ס"ה, מְמַחֶרֶת הַשֶּׁבֶת וַיִּקְרָא כ"ג, ט"ו, יום טוב נקרא שבת. הרמב"ם בעצמו כותב בספר המצוות [עשה קנ"ט] כי 'שבתות י"י' זה כולל גם ימים טובים, ואותו הדבר כותב הרמב"ם בפיה"מ במסכת חגיגה [פרק ד'], הוא אומר כי הצדוקים והבייתוסים אומרים ש'ממחרת השבת' היינו שבת בראשית, ולפי דבריהם חג שבועות צריך שיהיה תמיד ביום ראשון, כי הנפת העומר היא ממחרת השבת. אבל אומר הרמב"ם, שזה לא נכון. ה' התכוין ליום טוב. שבתות י"י, זה ימים טובים.

לא כ"כ ברור, מה הרמב"ם מתכוין. היכן מצאנו ששבתות י"י הכוונה לימים טובים, כי הפסוק מְלַבֵּד שֶׁבֶת י"י וַיִּקְרָא כ"ג, ל"ח קאי על שבתות ממש. אבל צודקים כנראה אלה שהסבירו אותו שם בהגהות על ספר המצוות, 'את שבתותי תשמורו ומקדשי תיראו'. בכמה מקומות אפילו שלא כתוב שבתות ה', אלא שבתותי. הקב"ה מדבר, שבתותי. הרמב"ם כותב, שבתות ה'. נמצא שהרמב"ם בעצמו כותב, כי שבתות י"י זה יום טוב. אם יום טוב נקרא שבת, אין שאלה על הרמב"ם למה הוא אומר 'שבת בלבד', כי גם יו"ט נקרא שבת, וכבר אמרתי שבת. פעמים רבות מצאנו שיו"ט נקרא שבת, אז אם אני כותב שבת, בהחלט מובן שזה כולל את הימים טובים. אבל זאת אינה ראייה, לנדון שלנו לגבי האתרוג.

נוסיף את מה שהביא ידידנו הרב אסף לוי הי"ו בספרו אור יום טוב [עמ' י"א, הערה ג'], מצינו בכמה מקומות ברש"י שכתב דיו"ט אקרי שבת, ומהם במס' ביצה דף ב' ע"ב ד"ה ואין, וכן שם דף י"ז ע"א ד"ה למיקני, וכן במס' שבת דף קי"ז ע"ב ד"ה והתנא, וכן במס' פסחים דף מ"ו ד"ה מדאורייתא ועוד. וכן במס' ר"ה דף ט' ע"א, וכן בגמ' יומא דף פ"א ע"ב למדים מתיבת שבתכם לרבות תוספת יו"ט יעו"ש. וכן ראיתי בספר בית אהרן בפתיחה הנקראת בית אברהם סי' ב' שכתב דיו"ט נכלל בפסוק אך את שבתותי תשמורו ומקדשי תיראו, וכן מה שנאמר בפסוק בלשון רבים הוא כדי לכלול בו ימים טובים, והראיה ממה שהגמרא במס' שבת [דף ס"ט ע"ב] דורשת דין שמירה אחת לשבתות הרבה, מן הפסוק בפרשת קדושים איש אמו ואביו תיראו ואת שבתותי תשמורו, ולא מן הפסוק הנ"ל שנאמר בעיקרו על שבת וכו'.

א"כ, זאת אינה טענה. כי יש הבדל. כאשר הרמב"ם כותב האתרוג בלבד, מה פתאום שנחשוב שגם הלימון בכלל? אבל שבת, נקראת יום טוב, אז זה פשיטא.

שערי יצחק – השיעור השבועי

שאלה נוספת מהקהל: גם אצלינו בחצר שלנו – בבני ברק – יש עץ לימונים, לא משקים אותו, והוא מוציא לימונים טובים.

תשובת מרן שליט"א: אבל מה אעשה? אתם אומרים לי מה במציאות, ואני אקרא לכם מה שכתוב, למשל בקובץ קול התורה שהזכרנו לעיל, עצי תפוז לימון ואשכוליות לא מסתפקים במי גשמים לחוד, אלא צריכים גם השקאה, כמו אתרוג הגדל על כל מים. אולי מפני שישנם שני סוגי לימונים, יש לימון מתוק ויש לימון חמוץ. צריך לבדוק זאת. עכ"פ בכל הספרים כתוב, שהלימון גדל על כל מים. וכי השתנו הטבעים? לא מסתבר. כמו כן, מהר"ח כסאר לא כותב שזה לא צריך מים, הוא אומר לא בעו מים כל כך. צריך לבדוק, מהי האמת מבחינת המציאות.

שאלה מהקהל: הלא אמרו שבאתרוג יש מזון כמה סעודות, והלימון אינו ראוי למזון.

תשובת מרן שליט"א: כוונתך שא"כ איך אפשר להגיד, שהלימון זהו אתרוג? טוב, בודאי שחז"ל מתכוונים על אתרוג שהוא גדול, והלימון הוא קטן, ויכול להיות גם לימון שהוא מתוק, אבל א"א להגיד כי בכל מקום שכתוב אתרוג זה גם לימון, אתרוג שיש בו כמה סעודות זהו אתרוג, אבל כאן שאומרים את הסברא של גדל על כל מים, אז תבין לפי הסברא שה"ה גם לגבי משהו אחר. לפי הטעם. כפי שאמרנו לעיל, כי אם מבינים את הנימוק, ממילא מבינים את הנפקא מינה. וכל מקום לפי עניינו.

שאלה חוזרת מהקהל: לא היתה כוונתי לעניין שהוא כירק, אלא תמהתי על הסובר שלימון הוא גם כן אתרוג של מצוה.

תשובת מרן שליט"א: זה מהרש"א אלפנדארי. אבל הוא יכול לתרץ, הא כדאיתא והא כדאיתא. דהיינו ברור ששם התכוונו לאתרוג הרגיל והעיקרי.

נסיים במה שכתב מהר"ח – מהר"ר חיים כסאר זצ"ל – בשו"ת החיים והשלום וי"ד סימן נ"ה, הוא גם אומר כמו הגרשז"א, אבל כותב לכך טעם אחר. כתוב שם כך, שאל השואל על מה שאמרו חז"ל אתרוג אחר לקיטתו למעשר ואף לשביעית, האם הוא דוקא אתרוג, או אפילו שאר מיני לימונים הואיל וגדלים על כל מים כאתרוג?

תשובה. נראה דדוקא אתרוג היא דנקטו ביה אחר לקיטה, ולא השאר, אע"ג דגדלים על כל מים כאתרוג. וטעמא, אתרוג הואיל וכל זמן צריך למים כירק דאזלינן בתר לקיטה, משא"כ שאר מיני דלא בעו מים כ"כ, אזלינן בתר חנטה כשאר אילנות.

לדבריו, ישנו הבדל. כי האתרוג צריך הרבה מים, ושאר המינים – דהיינו הלימונים, וכנראה גם התפוזים והאשכוליות – לא צריכים כ"כ מים. אינני יודע, מהיכן הוא ידע את ההבדל הזה? בכל הספרים שראיתי, כולם אומרים שמבחינת ההשקאה זהו אותו הדבר. אבל הוא אומר, שבכל זאת ישנו הבדל, כי זה לא צריך כ"כ הרבה מים. אם אכן הדבר נכון, אולי זאת טענה, אבל שמא אפשר להתווכח על כך, כי בכל אופן זה אינו הבדל של ממש, גם אם האתרוג צריך יותר מים והם קצת פחות. מאי נפק"מ. הרי בכל אופן זה לא כמו גורן ויקב, שהם גדלים על מי גשמים, כפי שאמרנו מקודם. אבל בנ"ד, יש רק קצת הבדל.

והוסיף לכתוב כאן ידידנו הרה"ג אח"כ שליט"א, אני זוכר כשנשאל מהר"ח בעניין זה, והיה מתלבט בזה, ושואל את הבאים אצלו. ואם כן יתכן ששמע חילוק זה מפי מישהו עכ"ל יצ"ו. ויישר כוחו.

שאלה מהקהל: אצלינו בחצר יש עץ לימונים גדול, אף פעם לא משקים אותו בקיץ, והוא מוציא פירות מצויינים. לימונים טובים יותר מהאחרים.

בכל אופן, מה שנראה לנו למסקנא, ובעז"ה עוד נחזק זאת יותר, שבדברים האחרים הדין של לימון הוא ממש כמו כל האילנות, והולכים לפי החנטה. אם אתם צודקים במה שאמרתם מקודם, אז הדבר פשיטא, אבל אינני יכול להתווכח עם כל הספרים כולם האומרים שזה גדל על כל מים. צריך שמישהו יבדוק זאת מבחינה מציאותית, מה קרה פה.

שאלה מהקהל: מתי הובא הלימון לדיון לראשונה?

תשובת מרן שליט"א: בפעם הראשונה, זה מה"ר שלמה סריליאו, בערך לפני ארבע מאות שנה.

שאלה מהקהל: ראיתי בספר שו"ת הלכה למעשה של הרב פנחסי, שהלימון מורכב משני דברים, 'אתרוג' ו'ליים'.

תשובת מרן שליט"א: 'ליים' זה לימון קטן מתוק. אולי בכך יהיה פיענוח לבעיא. תביא את הספר ונראה. [המשך, בשיעור הבא בל"נ].

מה שברור לי הוא, שישנו לימון שהוא לא מורכב. יכול להיות, היום מרכיבים הרבה פירות, כי הם רוצים תוצאות אחרות יותר משופרות. אבל לגבי לימון, כבר הרמב"ם מזכיר את הלימון, כפי שהבאנו בשיעור הקודם. ובספר בן סירא כתוב, שכבר מאדם הראשון יש את הלימון. כנראה, יכול להיות שישנם כמה סוגים. ואולי דבר זה יפתור את כל הסתירות.

הנה אני שומע ממישהו שאומר לי שאצלם בראשדהעין זה כך. לימון שלא נותנים לו מים, והפרי יוצא יבש מאד. אולי יש הבדל בין הקרקעות. כאן בבני ברק האדמה יותר לחה, ושם יותר יבישה. יתכן גם שיש מקור מים סמוך, ושרשי הלימון הגיעו לשם ויונקים מים, והם לא קישרו. חשבו שאין צריך מים. זה יכול להיות אפילו ביוב. נמצא שהוא לא מגדל פרי טוב בלי השקאת מי גשמים.

המקום ברוך הוא יאיר עינינו כולנו במאור תורתו, אכ"ר.

הודעה חשובה!

שיעור זה הוקלד עפ"י שמיעה בעיקר, נערך והגה לפי הבנת העורך. השיעור היה לנגד עיני מרן שליט"א קודם הוצאתו, הוסיף עניינים וציין מקורות, שיפר ותיקן דברים רבים, אולם מפאת העומס הרב המונח על כתפיו, נבצר ממנו לעבור הגהה מדוקדקת, להאיר ולהעיר בהרחבה כבשיעורים שעברו.

לאור האמור, בכל ספק או שאלה המתעוררת למעיין בשיעור זה, יש לו לברר היטב את הדבר להלכה ולמעשה אצל מרן שליט"א. הערות ותיקונים יתקבלו ברצון.

ניתן להקדיש כל שיעור להצלחה ולרפואה, או לעילוי נשמת. השם יוזכר בל"נ בתחילת השיעור מפי מרן הגאון שליט"א, וכן באמירת "מי שבירך" בסוף השיעור.

פרטים בטלפון: 050-4140741.

והתורמים והמסייעים להפצת התורה ולזיכוי הרבים, ימלא המקום ברוך הוא כל משאלות ליבם לטובה. אכ"ר.